

דיון במאמר של ויויאן שטרית

Viviane Chetritvatine (2020). From the parent to the child: The ethical dimension.
Romanian Journal of Psychoanalysis, XIII:117-130

המאמר הנוכחי של ויויאן שטרית ממבוסס על הרצאתה בדיון שהוקדש למיניות, פוריות ואתיקה לנוכח החידושים בביוטכנולוגיה (EPF, Warsaw, 2018). הוא מצטרף לסדרת העבודות שלה שיוצרות ביחד תפיסה מגובשת אודות העמדה האתית החיונית לקיום מראשית החיים. במאמר הנוכחי שטרית מאירה את עקרונות היסוד ביחסים הראשוניים בין הורים לילדיהם, בשעה שתפיסת היחסים הללו עוברת מהפכה בעקבות החידושים הטכנולוגיים העצומים המשפיעים על המערכת היחסים היסודית ביותר בחיינו.

ההתפתחויות הסוציו-פסיכולוגיות הנובעות מן המפגש המסעיר בין טכנולוגיה לנפש מערערות את המוסכמות הבסיסיות של תפישת הילודה ויחסי הורים ילדים. נוצרו אפשרויות אחרות מגוונות להולדת ילדים, ואיתן נוצרו סוגים שונים של יחסים בין האנשים התורמים ליצירת תינוק. ואכן, המאמר הנוכחי מציע מענה למתח שנוצר עם השינויים הרדיקליים במשמעות האונטולוגית של הבאת ילדים לעולם. הוא מתמודד עם השאלה כיצד מאתגר המצב החדש את היחסים הראשוניים של הורים עם ילדיהם.

המאמר פותח בהתייחסות למיתוס על אדיפוס. פרויד ראה בתסביך אדיפוס ציר מרכזי בהתגבשות הנפשית של היחיד, והוא הציג אותו כנקודת התייחסות מרכזית לשאלות היחסים בין הורים לילדים. הוא ראה את נקודת המוצא של המערך הנפשי האדיפלי בביולוגיה של המיניות, הפוריות וההולדה - בתבנית הביולוגית שותפים גבר ואשה שמקיימים יחסי מין. מתוך כך מתפתח תינוק בגוף האישה והיא נעשית לאם יולדת, בעוד הגבר נעשה לאב.

המיתוס של אדיפוס משמש מזה למעלה ממאה שנה, מאז פרויד ואילך, אספקלריה וגם כלי לשפע של קריאות והבנות אודות היחסים הראשוניים של ילדים והורים. נזכור שבשביל פרויד היה המיתוס של אדיפוס פתח להבנת זיכרונותיו שלו עצמו כילד. מכאן הוא נעשה כלי לחקירת נפשו של הילד באשר הוא, מעין חלום האוצר בתוכו את תשוקות הילד כלפי אמו מזה וכלפי אביו מזה. והוא גם מונה את הסכנות הטמונות במערכת היחסים בין ההורים לילד. פרויד ראה בסיפור על אדיפוס מיתוס שמארגן את התפתחות היצרים המיניים והתוקפניים ואת אמצעי ההגנה מפניהם. הוא ראה

את כל זה מתרחש בנפשו של כל ילד גם בעת שהוא גדל ומתפתח בקרב הוריו. התפתחויות במחשבה הפסיכואנליטית הוסיפו נקודות מבט על המיתוס האדיפלי. הן הולידו גם תובנות חשובות לגבי העולם ההורי הרגשי המורכב, שבו אהבה, תשוקה וגם אימה תחרות ושנאה כלפי הילד מתערבבים זה בזה.

במאמר הנוכחי קריאת המיתוס מעמידה במרכז את שלל הרגשות ההוריים, אימהיים ואבהיים, כלפי הרך הנולד. הם כוללים את היצרים המיניים של חיים ושל מוות, ומולם רגשות של דאגה וחמלה. ויויאן שטרית ממשיכה את חשיבתו של לפלנש בהדגשת העולם היצרי, המודע ובעיקר הלא מודע של ההורים כלפי ילדם. בהדגשת הא-סימטריה המהותית ביחסי הכוח והנזקקות של הילדים להוריהם היא מדגישה את ההכרח בעמדה אתית של ההורים כלפי תינוקם כדי להבטיח אותו מפני פגיעה הרסנית עד נטישה ואף מוות. המפגש של ההורים עם הרך הנולד הזקוק להגנה מוחלטת מעורר בהורים "הלם אתי", ותובע מן ההורים התייצבות בעמדה האתית ההכרחית. העמדה הזאת נשענת על נטייה רחמית בסיסית, והיא פוגשת תינוק המצפה לה.

הא-סימטריה בין ההורה המבוגרים והילד הקטן חושפת את התינוק למסרים שאין הוא יכול להכיל ולהבין אודות המיניות של ההורים והלידה שלו עצמו. אלה מעצבים את הלא מודע שלו ומניעים אותו בלי שיהיה מודע לכך. המיתוס של אדיפוס מספר את גלגולי אי הידיעה הראשונית הזאת עד שהיא מתפרצת כטרגדיה ביחסים הממשיים שלו ברצח אביו ובנישואיו עם אמו.

עד העת האחרונה היו אפשרויות אחרות מזו הנתונה בביווגיה של הריון והולדה רק בגדר של משאלות ודמיונות. המציאות המוכרת היחידה הייתה של אב ואם שיצרו תינוק אשר החל את חייו כעובר ברחם אמו. הפרשנות הפסיכואנליטית המקורית אודות הקומפלקס האדיפלי המרוכזת בעולמו המתפתח של הילד מינקות לבגרות שואבת את משמעותה ממקומם של הדחפים המיניים, מהמתח והמשיכה בין המינים ומהמתח בין הילדות והמיניות הילדית למיניות הבוגרת הפורייה. המחברת מדגישה שהעמדה ההורית של האתיקה הרחמית כלפי הרך הנולד היא שתבטיח את שלומו ואת התפתחותו מול מכלול הרגשות העוצמתיים המסוכנים לו מיד הוריו. המיתוס של אדיפוס, מספר את הסכנות האלה, ומציב כנגדן את התפקיד המציל, החומל, של העמדה האתית הא-סימטרית כלפי התינוק.

למקום הזה נכנסת ההתפתחות של ביוטכנולוגית הפריון וההולדה. בזכות החידושים בדרכים ליצירת הריון מתרומות זרע וביצית, ותרומת רחם פונדקאית נוצרו מצבי פרייון ולידה מחוץ למסגרת הברורה המוכרת. נוצרו אפשרויות לאימהות ואבהות מחוץ לקשר זוגי הטרוסקסואלי יחיד

במשפחה בעלת מבנה משולש של אם אב וילד/ילדה. המציאות הזאת מציגה בפני ההורים וגם בפני הילד תמונה שונה של יחסי הדחף והתשוקה וגם של יחסי האחריות והתלות הכרוכים בלידת ילדים ובגידולם. המציאות הטכנולוגית החדשה מאפשרת לעקוף קשיים ומגבלות גופניות במימוש התשוקה לילדים, וגם ביחסים מגוונים של אהבה ותשוקה בין מבוגרים שמבקשים להיות הורים.

המחשבה הפסיכואנליטית אודות האפשרויות החדשות של יחסי הורים ילדים דורשת התייחסות נוספת ליחסים המודעים והוא מודעים בין ההורים לילדיהם - מה קורה לאניגמה ההורית על ראשית החיים שלו, שהילד אינו יכול להשיג אותה? האם במצב החדש האניגמה ההורית הקשורה בעצם בואו לעולם משנה את משמעותה? עד כמה חשוב מה הילד יודע ומה הוא לא יודע על עצמו ועל תולדות לידתו? ומהי "דרך נכונה" לספר לו על כך? כיצד מתקיימת האחריות ההורית בתוך מערכת שפרצה את הגבולות האלה? הניסיון להשיב על השאלה הזאת לגבי הצורות החדשות של הבאת ילדים לעולם החזיר אותי למיתוס של אדיפוס לקריאה נוספת.

קריאת המיתוס של אדיפוס בהקשר של המשפחה החדשה עוררה אותי לשים לב לשתי נקודות:

הנקודה הראשונה נוגעת למקום שיש לתינוק בעולם של הוריו. עוד טרם לידתו איים אדיפוס התינוק על אביו. האיום על האב לאיוס הביא לנטישתו, והביא את אימו יוקסטה לשתף פעולה עם הגורל האכזרי שנועד לו. לעומת המציאות הנוראה הזאת, המציאות של לידת תינוק בטכנולוגיה החדשה מספרת סיפור הפוך. זהו מעשה של השקעה עצומה במחשבה ויצירתיות, השקעה רגשית מתמשכת והשקעת משאבים חומריים רבים. והתינוק הנולד אחרי ציפיה ממושכת לבוא זוכה לקבלת פנים נרגשת.

הנקודה השנייה נוגעת לידיעה - בעוד סיפור אדיפוס אפוף בהסתרות ובאי ידיעה המובילה לאסונות, התינוק הבא לעולם ולהוריו באמצעים הטכנולוגיים, מלווה בידיעה מפורטת על מוצאו, ועל הדמויות השותפות להולדתו. הפעם שני ההורים מלווים בעזרה רבה מצד תורמי זרע, ביצית או רחם המשתתפים ביצירתו, ומצד מומחים המשכילים להגשים בפועל את לידת התינוק המיוחל.

אם כן, נראה שהיחוד של הולדת תינוק בעזרת אמצעים ביוטכנולוגיים דווקא מעצים את ההשקעה הרגשית של ההורים בתינוקם. הצורך לספר לו באופן מטיב את תולדותיו, את זהותו ואת ייחודו מעמיד את הוריו באתגר כפול של מסירת התולדות המיוחדות של התהוותו תוך התייחסות לאניגמה הקיומית של בריאתו מתוך גופם של גבר ואישה. כדברי המחברת, תהליך המסירה המורכב הזה חייב להתייחס ליכולת הילדים לקלוט אותו בעיתויים המתאימים ובקצב המתאים.

סביר לשער שההשקעה העצומה בהולדת ילד משפיעה על ההשקעה בשלומם וגידולו. המחברת מדגישה במיוחד את הצורך להבהיר לו את ההבדל בין הדורות ובין המינים. אבל אפשר לשער שהשינויים בדפוסי ההולדה המשפיעים על היחסים המשתנים בין גברים ונשים, עוד ישפיעו על המסרים שיעברו מהורים לילדיהם בנושא הזה.

נותר לנו לראות כיצד משפיעים כל התהליכים האלה על התפתחותו ועיצובו של העולם הפנימי של התינוק המתפתח בזכותם, ועד כמה הם ישנו את תהליכי ההפנמה והגדילה של הילד המתפתח למבוגר/ת שהוא סובייקט מיני פורה ויוצר בחברה.

תודה רבה לוויאן שטרית על ההזדמנות שהיא נתנה לנו לגעת בנושא של כניסת הטכנולוגיה לתחום האינטימי ביותר של היחסים הראשוניים של התינוק הנולד עם אימו ועם אביו.